

Модернізація структури соціологічного знання та місце і роль соціологічної рефлексії транспорту в цьому контексті

Шаповал І. Г., Національний авіаційний університет

Яковенко Ю. І., Київський Національний університет імені Тараса Шевченка

Головний зміст статті полягає в розкритті визначення напрямів модернізації структури соціологічного знання в Україні та шляхи їхнього подолання через обговорення суперечностей в цій справі. Спроба пояснити, чому в соціології має відбутися вибір щодо шляхів модернізації структури спеціальних та галузевих соціологій. Намагання пояснити доцільність предметності соціології транспорту як галузі структури соціологічної системи знань. Вказано на головні перспективи подальшого розвитку цієї галузі соціології. Встановлено, що соціологія транспорту в своєму становленні та розвитку має йти в інституціональному напрямку, інтегруючи основні результати, що отримані світовою соціологією, в її рефлексії стосовно: економіки, освіти, управління, організацій, праці, міграції, катастроф, туризму, професійних груп.

Ключові слова: транспорт; соціологія транспорту; рефлексія; галузеві соціології; розробка; інституціоналізація; мімікрія; модернізація

Modernization of the structure of sociological knowledge and the place and role of the sociological reflection of transport in this context

Shapoval I. G., National Aviation University

Yakovenko Y. I., Kyiv National Taras Shevchenko University

The modern world, with its furious pace of life, in all its spheres of development, is impossible without communications and connections. It is impossible to describe all the consequences of social, spiritual, psychological, modern means of information. But along with the intensive development of computer local and global grids such as the Internet, telecommunications, etc., the undercover transport sector remains. In sociology there is a tradition to divide the structure of sociological knowledge into theoretical sociology, the theory of the middle level, the empirical basis of science, which must be generalized, thanks to the theoretical foundations of sociology, in the theories of the middle level. The article will discuss the «sociology of transport». The following circumstances justify this topic. The epoch of globalization is determined by the exceptional role of transport and communication. Therefore, according to the model of the proclamation of the of the Earth-science, the industrial revolution, the science of transport and communication as a super-complex science of the era of the communication revolution comes to the fore. The sociology of transport looks like an integral part of it along with transport economics, transport medicine, legal principles of transport, and so on. Transport is a complex consisting of separate types: railway, sea, river, automobile, pipeline and air. They have their own peculiarities, advantages, disadvantages and scope. They interact with each other and form a transport system that develops under the influence of the economy as a whole and its individual branches. The main content of the article is to reveal the definition of the directions of modernization of the structure of sociological knowledge in Ukraine and ways of overcoming it through a discussion of contradictions in this matter. An attempt to explain why choices should be made in sociology, regarding ways to modernize the structure of special and branch sociologies. Attempts to explain the expediency of describing the sociology of transport as a branch of the structure of the sociological system of knowledge and pointed to the main prospects for further development of this branch of sociology, because recently sociologists have lost the prestige of their work and are trying to give their articles the status of useful science, in order to receive funding for conducting further studies, some sociologists resort to mimicry. Mimicry in sociology manifests itself in various ways, in particular, by offering pseudo-new areas of research (which is stated, for example, in such improper editions as «military sociology» or «martial sociology» or «sociology of professionalism» and continue to insist on some kind of innovation. In our opinion, such a variety of innovations for a sociological center in Ukraine serves as a threat to the loss of its scientific identity and integrity, and subsequently it may lead to further profanation of sociology in Ukraine. It has been established that the sociology of transport in its formation and development should go in the institutional direction, integrating the main results obtained by world sociology in its reflections on: economics, education, management, organizations, labor, migration, disasters, tourism, professional groups.

Keywords: transport; sociology of transport; reflection; branch sociology; development; institutionalization; mimicry; modernization

Модернизация структуры социологического знания и место и роль социологической рефлексии транспорта у этом контексте

Шаповал И. Г., Национальный авиационный университет

Яковенко Ю. И., Киевский Национальный университет имени Тараса Шевченка

Главное содержание статьи заключается в раскрытии определения направлений модернизации структуры социологического знания в Украине и пути их преодоления через обсуждение противоречий в этом деле. Попытка объяснить, почему в социологии предстоит выбор относительно путей модернизации структуры специальных и

отраслевых социологий. Попытки объяснить целесообразность опредмечивания социологии транспорта как отрасли структуры социологической системы знаний. Указано на главные перспективы дальнейшего развития этой отрасли социологии. Установлено, что социология транспорта в своем становлении и развитии должна идти в институциональном направлении, интегрируя основные результаты, полученные мировой социологией, в ее рефлексии относительно: экономики, образования, управления, организаций, труда, миграции, катастроф, туризма, профессиональных групп.

Ключевые слова: транспорт; социология транспорта; рефлексия; отраслевые социологии; разработка; институционализации; мимикрия; модернизация

Визначення актуальності теми та постановка наукової проблеми в контексті предмета науки.

Актуальність теми статті соціолога, як правило, обумовлена двома основними чинниками: по-перше, здійснити заповнення так званих білих плям в соціологічній науці через те, що суспільний розвиток зазвичай випереджає еволюцію наукового знання, призначення котрого супроводжувати цей розвиток завдяки трьом провідним функціям науки: опис, пояснення, прогноз стосовно явища чи процесу, що належать предмету певної науки; та, по-друге, окреслити перспективи подальшого розвитку якщо не всієї науки, то конкретного сегменту соціології в сучасних умовах. У науці взагалі є так звані вічні питання, до котрих соціологам треба зарахувати й питання щодо визначення напрямів модернізації структури наукового знання та шляхи їх удосконалення.

Постановка наукової проблеми в такому випадку впливає із положень сучасної філософії та епістемології науки, згідно з котрими її фіксують не через дефіцит знання, а, навпаки, через його надлишок [12], через що суб'єкт пізнання перебуває в ситуації вибору. Зокрема, у соціології ознакою цього на першому етапі здійснення дослідження є теоретичний плюралізм, а на останньому етапі – вибір поміж способами, наприклад, розбудови вибірки, отримання первинних даних чи їх обробки, а згодом і інтерпретації результатів через призму певного теоретичного підходу тощо. Тому в цій статті як проблему ми фіксуємо питання щодо вибору варіанту способу модернізації структури соціологічного знання.

Метою статті вважаємо визначення напрямів модернізації структури соціологічного знання в Україні та шляхи їхнього подолання через обговорення суперечностей у цій справі на прикладі такого можливого нового напрямку, як соціологія транспорту.

Аналіз останніх публікацій.

Модернізація структури соціологічного знання – це не хаотичний, а закономірний процес. Звичайно соціологи шукають способи, щоб бути затребуваними суб'єктами влади та відповідати на ті чи інші виклики часу. Актуальний приклад того стосується антитерористичної операції (АТО) на сході України. Ініціативні соціологи прагнуть бути корисними, і, відповідно до цих обставин, пропонують розбудовувати галузі соціологічного знання, що пов'язані з війною і військом. У цьому

контексті нас цікавить ситуація, яку ми вважаємо типовою та водночас хибною, коли проголошують прагнення здійснити інституціоналізацію військової та воєнної соціології. Це, на нашу думку, є не що інше, як прояв архаїчних уявлень щодо способу іменувань галузей соціології, що стало досить поширеною практикою в пострадянському, перш за все в російському, науковому середовищі та як наслідок може поставити під сумнів результати досліджень соціологів, сформувані стійку недовіру до їхніх прогнозів. Проголошення інституціоналізації військової та воєнної соціології є не що інше, як поширення практики імітації та профанації в науці. Додамо до вищезазначеного, що структура соціологічного знання в XXI столітті вже є вельми розгалуженою хоч би тому, що евристичний потенціал соціології може бути звернутий на будь-який напрямок людської діяльності та оформитися як галузева чи спеціальна соціологічна теорія. Проте при цьому соціологія не втрачає своєї цілісності, а, навпаки, набуває більшої потужності, бо накопичується як емпіричний матеріал, так і теоретичні узагальнення щодо всіх сторін суспільного життя.

Між тим, слід визнати, що сучасна соціологія, згідно міркувань У. Бека, є наукою про суспільство ризиків, яке люди утворюють своєю діяльністю (не тільки воєнною, терористичною чи кримінальною, а й техногенною тощо), прагнучи задовольнити потреби самореалізації. Звісно, самі ризики давно вже перебувають у центрі уваги науки про війну, котра, як і науки про Землю, є суперкомплексною за своїм предметом. На теренах Російської імперії інституціоналізація цієї науки почалась ще за царського політичного режиму на межі XVIII–XIX століття з появою генерального штабу збройних сил Росії в 1763 році, який потребував різноманітних знань для здійснення своєї діяльності як у час мирний, так і воєнний. У 1812 році в структурі міністерства, котре тоді в Росії доречно називали саме воєнним, а зараз недоречно іменують міністерством оборони (МО), було створено воєнний вчений комітет. Згодом у СРСР діяв спадкоємець цієї установи, а на території України до поновлення незалежності в серпні 1991 року діяли його філії – воєнно-наукове управління (ВНУ), що зараз діє в складі генерального штабу ЗСУ. Через відому консервативність бюрократичних установ, особливо в військовій галузі, і в РФ, і в Україні у МО воєнним поставало все, на що кидало погляд керівництву як МО, так і цього управління [Воєнно-наукове]. Тут воєнна (далі – в.) історія, в. меди-

цина, в. психологія, навіть в. політологія [28], бо об'єктом останньої є воєнна політика держави, що нібито зобов'язує політологів відгукнутися своєю рефлексією на цей різновид політики держави. Оскільки державі притаманна багатовекторність у політиці, то треба очікувати на бурхливий розвиток політології в Україні завдяки абсурдному проголошенню молодіжної політології, аграрної політології, індустріальної політології тощо.

Зараз в Україні військовослужбовців на рівні курсантів вчать, що соціологія теж воєнна, а тому промовистим є наступний приклад. У 2013 р. до комісії із соціології науково-методичної ради (НМР) Міністерства освіти і науки України (МОН) надійшов рукопис навчального посібника «Актуальні проблеми воєнної соціології» (далі – НП АПВС) задля виявлення можливості надати йому гриф МОН. Нами виявлено у тексті рукопису чимало підстав відхилити це клопотання. Найпростіша та, що обов'язковий для кожного посібника апарат для орієнтації в матеріалах книги (предметний, іменний покажчики) був відсутній, а у наведеному словнику термінів всупереч змісту НП АПВС були відсутні такі базові для нього терміни, як військова соціологія, воєнна соціологія, теорія воєнної соціології, хоч висловлено турботу про її розвиток на початку рукопису. Таким чином, було виявлено на прикладі як цього рукопису, так і вивчення згаданих там джерел, що слабкість термінологічних засад теоретичних праць у галузі воєнної соціології не дає можливість визнавати воєнну соціологію як галузь соціології, а тільки як практику отримання емпіричного матеріалу стосовно соціальних проблем життєдіяльності військовослужбовців ЗС України.

За наявності соціологічної уяви легко збагнути такий можливий бурхливий потік пропозицій надавати публікаціям чи заходам із наукової комунікації (конференціям, конгресам, круглим столами тощо) назви такого ґатунку: «Актуальні проблеми технічної соціології»; «Актуальні проблеми музичної чи художньої соціології»; «Актуальні проблеми спортивної соціології» тощо. Очевидно, що наведений вище перелік неважко продовжити до кількості наявних зараз центральних органів виконавчої влади задля демонстрації абсурду зі сторони деяких груп професіоналів у справі «вдосконалення» переліку дисциплін блоку з назвою «цикл професійної та практичної підготовки», що має відповідати профілю ВНЗ. На сайті МОН України вже давно звернули увагу на те, що ВНЗ, підпорядковані різним органам виконавчої влади, треба передати під кураторство МОН України, а найперше з питань науково-методичної роботи. ВНЗ у підпорядкуванні МО України не є винятком, а наявність майже двох десятків центральних органів виконавчої влади, що мають потужний вплив на вищі навчальні заклади, призводить до того, що останні діють з питань науково-методичної роботи автономно. Отже, прагнення до викла-

дання саме «воєнної соціології» надає курсантам відповідного ВНЗ хибне уявлення щодо якоїсь ексклюзивної теоретичної, методологічної чи методичної специфіки «воєнної соціології». Між тим, є загальновідома і логіка соціологічних досліджень, і алгоритми їх організації, а тому особливості результатів можуть виникати лише через специфічні риси соціального колективу певного типу, а не специфіку воєнно-соціологічного дослідження, тим більше його логіку.

Отже, ми не вітаємо таку назву дисципліни як «воєнна соціологія», бо назва виникає тільки за рахунок інерції мислення, бо, як відомо, будь-яка справа починається з облікових процедур та систематизації емпіричного матеріалу. Зокрема, спочатку проголошують «військову статистику», потім «воєнну статистику». Такі знання потрібні, бо цей шлях виразно пройшла наука про адміністративно-господарську діяльність (економіка), то має пройти його й інша, наприклад, наука про військову діяльність, але з підведенням підсумків у формі «соціологія армії», оскільки зараз серед способів модернізації структури соціологічного знання домінує інституційний підхід, що слугує підставою проголошувати «соціологію армії» як альтернативу військовій чи воєнній соціології. Армію у світовій соціологічній спільноті розглядають як такий соціальний інститут, що є одним з основних джерел державності як такої і найважливішим ресурсом збереження влади будь-якого політичного режиму.

Таким чином, нами прояснено чому в соціології має відбутися вибір щодо шляхів модернізації структури спеціальних та галузевих соціологій, котрий має щонайменше два різновиди. Проте, згідно із правилом «бритва Оккама» не слід робити спробу проголошення нового напрямку за наявності вже існуючого. Наприклад, на тлі соціології професійних груп, вже легітимізованої завдяки створенню науково-дослідного комітету (НДК) Міжнародної соціологічної асоціації (МСА) [Международная], необачно проголошувати соціологію професіоналізму (критику цієї спроби див. у [29]). По-друге, не демонструвати схильність до предикативних назв нових напрямів наукового пошуку всупереч можливості зосередження уваги на об'єкті наук у назві цього напрямку. Така практика набула статусу сумної традиції чи звички, що викликало жваві дискусії поміж фахівцями двох наук на Вченій раді факультету соціології та психології КНУТШ доби його існування до 2007 року. Як кажуть, відчуйте різницю, наприклад, «дитяча психологія» чи «соціологія дитинства», «вікова психологія» чи «соціологія вікових груп», «юридична психологія» чи «соціологія права», «шкільна психологія» чи «соціологія освіти», «медична психологія» чи «соціологія медицини» тощо. Розбір зазначеного свідчить про довготривалий вплив на вибір назви психологічного напрямку традицій радянської психології, що водночас була російсь-

комовною та предикативною у назвах дисциплін. Пережитки минулого вплинули і на назви гасел / статей у деяких із соціологічних видань, бо пишуть про аграрну соціологію (далі. – с.), економічну с., політичну с. тощо.

Отже, суперечність є. Дискурс щодо структури системи соціологічного знання вже неодноразово відбувався раніше, та було жорстко вказано на хибність предикатних назв [16]. Про це мова йшла згодом, наприклад, у перебігу діяльності секції № 2 I конгресу САУ «Соціологія соціології: історіографічний аспект знання» [26, с. 13–41]. Наслідком цього для факультету соціології КНУ ТШ є впровадження у навчальний план дисципліни «соціологія економіки» замість «економічної соціології», бо в центрі уваги на заміну вивчення сфери економіки йде дослідження економіки як інституту [13], а до рекомендованої літератури було внесено відповідний підручник [16].

Отже, інституціональний підхід в соціології домінує зараз над підходом сферним. Наприклад, замість економічної соціології розвивати слід соціологію економіки, не політичної соціології, а соціологію політики, не електоральної соціології, а соціології виборів, не медичної соціології, а соціології медицини тощо. Згідно з інституційним підходом у військовій науці настає доба «соціології армії», бо армія визнана у світовій соціологічній спільноті як такий соціальний інститут, що, по суті, володіє винятковим статусом, бо є одним з основних джерел державності як такої і найважливішим ресурсом збереження влади будь-якого політичного режиму. У цьому сенсі контроль за станом справ в армії, за діяльністю командування є чи не найважливішою умовою забезпечення політичної стабільності у державі та суспільстві, а також збереження життєздатності правлячої еліти. Водночас відносини армії з цивільними інститутами і структурами – або, іншими словами, військово-цивільні відносини – треба визнавати важливою складовою частиною всього соціально-політичного розвитку кожного суспільства, умовою як збереження сформованих порядків, так і здійснення запланованих державою політичних та соціальних проектів. В Україні, яка перебуває у перехідному стані системної трансформації, а отже значною мірою в критичних для громадянського суспільства умовах розвитку, соціальна і політична ціна військово-цивільних відносин суттєво зростає. Звісно, це не випадково, оскільки у цей період, по суті, вирішують питання про формування державності нового, демократичного типу, а військова сила в кінцевому рахунку слугує гарантом такого різновиду перетворень, або навпаки – чинником, здатним порушити і навіть розгорнути у зворотному напрямі процес суспільних перетворень, повернення до авторитарного політичного режиму. Тому соціальне самопочуття армії, ступінь впливу суспільства на відповідні процеси значною мірою є не тільки запорукою збереження

стабільності, але й самого процесу демократизації. У мирний час створена в радянську епоху військова машина була інтерпретована як соціально надлишкова, економічно непосильна і політично неприйнятна для розвитку держави та громадянського суспільства. У немирний час посилення низки кадрових структур, окремих реально діючих традицій і механізмів розвитку армії ведуть до появи таких проектів та інтересів у військовій сфері, що іноді суперечать, а нерідко і йдуть в розріз із цілями демократизації держави. Додаткову складність ситуації додає і те, що будучи складовою частиною контролю громадянського суспільства над владою, цивільний контроль над армією розвивається на сьогодні з чималими труднощами, відчуваючи на собі протидію багатьох політичних структур. Принципово важливо і те, що діяльність громадянського суспільства, яке поступово складається, створює дуже суперечливі механізми їх взаємодії з армією, що володіють часом навіть багатовекторним навантаженням стосовно цілей її розвитку. Саме це, на наше переконання, має бути в центрі уваги соціологічної рефлексії стосовно інституту армії. Соціологам, турбуючись про своє власне реноме, не треба оглядатися на колеги по суспільствознавчому цеху, що заради фінансування своїх досліджень зі сторони МО погоджуються на проголошення предикатних назв дисциплін (військова політологія чи психологія, чи педагогіка тощо), а тому будемо дотримуватися канонів науково-лінгвістичного дослідження.

Виклад основного змісту.

Світова практика показала, що в центрі уваги професійних соціологів є дві турботи: по-перше, щодо подальшої інституціоналізації соціології, по-друге, щодо репутації соціології як науки та професії. Показовим є звернення Е. Гідденса до соціологічної спільноти. У так званому «Заклику до зброї!» він висловив своє занепокоєння з приводу того, чому в ХХІ столітті соціологія втрачає свою потужність і перестала бути в центрі уваги інтелектуалів та владних структур [5]. Соціологам СРСР постійно доводилося боротися за своє визнання в процесі боротьби з ідеологією та управлінськими дисциплінами за місце в системі експертного знання. Соціологія була задекларована як наука, корисність котрої полягала в тому, щоб забезпечити наукове управління суспільством офіційними інститутами, бо замовниками соціологічного продукту в ті часи були партійні та державні інститути управління. Проте, вивчаючи регулятори поведінки людей, трансформацію мотивів і розподіл стимулів для досягнення нібито суспільного блага в бюрократичній, соціально-політичній державі, соціологія перетворилася на поліцейську науку [27]. Отже, соціології за радянських часів була відведена роль допоміжного засобу для підтвердження ключових положень історичного матеріалізму і наукового комунізму, а її дані використовували зазвичай для обґрунту-

вання формувань чергового партійного документа. Водночас треба визнати, що радянськими соціологами було зроблено низку досліджень, які заклали основи для створення у подальшому відповідних спеціальних та галузевих соціологій, що все ж таки мали бути налаштовані під виконання партійних настанов. Після подій, що призвели до розвалу СРСР, структуризація соціологічних досліджень у так званому СНД виявилася вже налаштованою на загальну тенденцію, що проголошена президентом МСА М. Буравим із чотирьох складових: академічна, критична, прикладна та публічна – відповідно до завдань, які ставлять замовники до результатів соціологічних розвідок.

Особливо гостра боротьба за інвестиції йде в прикладній сфері, бо прагнуть проголосити не тільки нове поле пошуку, а ще й автономність та безконтрольність за якістю результатів. Майже кожен аспект буття, явище або предмет оточуючої дійсності прагнуть поєднувати зі словом «соціологія», що призвело до зростання кількості штучних назв галузевих соціологічних дисциплін. Автори таких ноу-хау роблять спроби претендувати на «відкриття» нових галузей соціологічного знання, хоча їх предмет ще не визнаний, а поняттєвий апарат не концептуалізовано, бо не йдуть далі проголошення нових термінів; ба більше, теоретичні засади, релевантні предмету, не розроблені, а тому ґрунтовних досліджень не проведено. Внаслідок такої модернізації структури соціологічного знання соціологія зазнала інтенсивного горизонтального подрібнення свого предметного поля. Цей процес Н. Осипова назвала «кризою дивергенції галузевої матриці соціологічної науки» і вказала, що при цьому переважну частину сегментів соціологічного поля заповнюють далекі або автономні від мови цієї науки неогалузеві соціології. Ці галузі (підгалузі або субпідгалузі) зазвичай проголошують спеціалісти не базового профілю, зокрема з органів державної влади й управління або бізнесу. На думку Н. Осипової, переважна більшість із них не вивчала ніколи соціологію, особливо її теорію, професійно. Проте за тих чи інших життєвих обставин вони змушені «вклинитися» в науку, прагнучи отримати високий статус, якщо не в ній, то завдяки долучення до неї [19].

Отже, дивергенція галузевої матриці сучасної соціології на пострадянському просторі призвела до проголошення значної кількості галузей, неадекватних сучасним канонам створення наукового знання, предмети яких неможливо розмежувати на основі просто часткового перетину поєднаних термінів. Але навіть якщо ці межі позначені, теоретичні засади і дослідна база подібних досліджень залишаються явно недостатніми. Ця обставина елімінує науковий статус соціології, а саме соціологічне співтовариство приводить до дезінтеграції. Соціологи постійно переймаються низкою питань, пов'язаних із трансформаційними процесами в Україні і роллю соціології

та інших соціогуманітарних наук у модернізації українського суспільства [9].

Соціологію часто звинувачують в очевидності її результатів. П. Бурд'є вважав, що таке бачення соціології властиво «профанам», які часто ототожнюють соціологію з соціальною філософією чи роботою полстерів, які вивчають громадську думку. Аргументами на користь науковості соціологічних досліджень, на думку П. Бурд'є, є наявність у соціології однорідних систем взаємопов'язаних понять, гіпотез і методів верифікації, тобто все те, що пов'язане з наукою. П. Бурд'є сформулював завдання для соціології та соціологів, що полягають у тому, аби денатуралізувати та забезпечити від фатальності соціального світу, знищити міфи, в яких прихована влада і які увічнюють її панування [19, с. 278-279].

Через утрату соціологами світу престижності своєї праці та бажання надати соціології статусу корисної науки в очах громадянського суспільства і суб'єктів державного управління, з метою отримувати фінансування на проведення подальших досліджень і простою необхідністю виживання за таких умов окремі соціологи вдаються до мімікрії. Мімікрія це такий тип адаптивної поведінки, який описала українська дослідниця А. Лобанова у монографії «Феномен соціальної мімікрії» [14], де вона довела, що практики соціальної мімікрії набули всеохоплюючого характеру у всіх сферах життя та мають свої прояви і в науковій сфері. В людській діяльності є така практика, як імітація, що означає правдоподібну підробку з метою введення в оману або приховування дійсних намірів ініціаторів псевдодіяльності. Мімікрія у соціології проявляється різними шляхами, зокрема пропонуванням псевдонових напрямів досліджень (що заявлені, наприклад, у таких некоректних редакціях, як «військова соціологія» або «воєнна соціологія», або «соціологія професіоналізму» і наполягають на якійсь інноваційності). На нашу думку, такого виду інновації для соціологічного осередку в Україні слугують загрозою втрати його наукової ідентичності та цілісності, що згодом може призвести до подальшої профанації соціології в Україні.

Альтернативою процесу дивергенції галузевої матриці соціологічної науки має стати інтегративний процес, що буде об'єднувати переважну частину сегментів соціологічного поля, елімінуючи далекі від автономії неогалузеві соціології.

Висновки і перспективи подальших розвідок у напрямі за темою статті.

Соціальний розвиток радянського суспільства був нормативно обумовлений програмою дій КПРС – згідно зі статтею 6 Конституції СРСР рішеннями чергового з'їзду КПРС та поточними рішеннями Політбюро КПРС. Стратегічний розвиток соціології обговорюють на соціологічних конгресах. Відомо, що тільки з часом оцінка певного рішення набуває об'єктивності та уста-

леності. Так, якщо обрати як мінімум часового проміжку 10 років, то саме стільки пройшло після того, як у м. Дурбан (ПАР) відбувся XVI Всесвітній соціологічний конгрес на тему «Різноманітність соціального існування у глобалізованому світі». На ньому було встановлено ряд актуальних обставин, що мають вплинути на подальший розвиток соціології:

1) Поглиблення процесу ускладнення соціокультурної динаміки сучасного соціуму, форми якого значною мірою під впливом глобалізації стали розвиватися нелінійно, з різними швидкостями і ритмами.

2) Якщо соціум нелінійно розвивається, то розриви надають соціології ще більш підстав для рефлексії.

3) Сама соціологічна наука стає фактором рефлексивності соціуму, адже, увійшовши в громадський дискурс, вона має задавати той чи інший напрямок розвитку соціуму.

Для розуміння суперечностей модернізації структури соціологічного знання варто залучити концепцію поля, розроблену П. Бурдьє. Дослідження поля вищої освіти, науки, релігії та економіки привели П. Бурдьє до висновку, що найбільш загальними, властивими всім полям характеристиками є відносини конкуренції, монополії, існування попиту та пропозиції. Ці обставини відкривають можливість говорити про поле як про певний різновид ринку. Він стверджує, що в межах поля науки здійснюються «символічне виробництво», що визначають як виробництво знань і їх головних складових, якими є наукові істини. Це поле є місцем конкурентної боротьби, специфічною ставкою в якій є монополія на науковий авторитет, що означений як технічна здатність і водночас як соціальна влада або монополія на наукову компетенцію, що розуміють як соціально закріплену за визначеним індивідом здатність легітимно говорити та діяти від імені науки. Поле, згідно П. Бурдьє, відіграє роль універсального посередника між зовнішніми умовами практик та їхньою безпосередньою реалізацією. Посередницька функція поля здійснюється на рівні об'єктивних законів розвитку соціальної системи, зовнішніх щодо окремого індивіда. Зовнішні детермінанти стосовно агентів, розміщених у певному полі (інтелектуальному, політичному, мистецькому або освітянському), ніколи не діють безпосередньо, їхній вплив завжди опосередкований специфікою поля, в якому агенти перебувають (логікою і законами, розташуванням і боротьбою сил, що діють у межах поля). Зрозуміти логіку поля можна за допомогою поняття «капіталу». Позиції агентів усередині поля, на його думку, залежать від суми, обсягу і відносної ваги капіталу, яким вони володіють [21, с. 118-119].

Отже, ризик і безпека є такими соціальними явищами, що виступають підставою для модернізації структури соціологічного знання [8], проте на

часі розуміння того, що з тієї традиційних, тобто природогенних, ризиків виходять ризики техногенні. В соціології є традиція структуру соціологічного знання поділяти на теоретичну соціологію, теорії середнього рівня та емпіричний базис науки, котрий має бути узагальнений завдяки теоретичним засадам соціології саме в теоріях середнього рівня. Зараз мова піде про «соціологію транспорту». Обґрунтуванням цієї теми слугують наступні обставини. Доба глобалізації визначена винятковою роллю транспорту та зв'язку. Тому, за зразком проголошення в добу проголошення промислової революції науки про Землю, настає доба науки про транспорт та зв'язок як суперкомплексної науки доби комунікативної революції. Соціологія транспорту має вигляд невід'ємної її складової поруч із економікою транспорту, медициною транспорту, правовими засадами транспорту тощо.

Загальновідомо, що транспорт – найважливіша ланка у сфері економічних стосунків, бо бере участь у комплексному процесі створення продукції та доставці її споживачам, здійснює зв'язок між виробництвом і споживанням, між різними галузями господарства, між країнами та регіонами. Він впливає на розвиток господарства і як споживач металу, енергії, деревини, гуми, інших продуктів. Транспорт – це комплекс, що складається з окремих видів: залізничного, морського, річкового, автомобільного, трубопровідного та повітряного. У них свої особливості, переваги, вади та сфера застосування. Вони взаємодіють між собою і становлять транспортну систему, що розвивається під впливом господарства у цілому та окремих його галузей. Найбільший вплив на транспорт справляє промисловість, бо вона формує основні вантажопотоки. Транспортний фактор є одним із вирішальних при розміщенні промислових підприємств. Сільське господарство впливає на роботу транспорту залежно від ступеня його інтенсивності та рівня розвитку агропромислової інтеграції. Транспорт вивозить сільськогосподарську продукцію в натуральному та переробленому вигляді, завозить корми, паливо, мінеральні добрива, будівельні матеріали, сільськогосподарські машини та запчастини до них. Високий рівень агропромислової інтеграції знижує транспортні видатки, бо відходи переробки сільськогосподарської продукції залишаються усередині АПК. Будівельна індустрія впливає на розміщення транспорту через значні потоки вантажу, особливо при концентрації великого будівництва у визначеному районі. У цьому випадку створюється транспортний комплекс. При розосередженому будівництві галузь користується послугами місцевого транспорту. При лінійному будівництві (дороги, трубопроводи) працює відповідний відомчий транспорт. Безпосередньо з транспортом пов'язані зовнішня та внутрішня торгівля. Обсяг вантажообігу з іншими країнами залежить від економічних стосунків з цими країнами.

Структура НАН України має секцію фізико-технічних і математичних наук із такими відділеннями: математика, інформатика, механіка, фізика і астрономія, фізико-технічні проблеми матеріалознавства, фізико-технічні проблеми енергетики, ядерна фізика та енергетика і науки про Землю. Очевидно, що в добу глобалізації ця секція повинна мати ще й відділення наук про транспорт та зв'язок. На цю пропозицію наштовхує сучасна теорія інституціоналізму, що показала свою доречність у світовій економіці, а індикатором послугують лауреати нобелівської премії: Р. Коуз (основна праця «Природа фірми», 1937 р.), Д. С. Норт (Основна праця «Інституції, інституціональні зміни та функціонування економіки», 1990 р.). Дякуючи неінституціоналізму в добу глобалізації, соціологічну увагу зосереджено на функціонуванні інститутів у межах інсти-

туціональної матриці [13], під котрою науковці розуміють сукупність базисних інститутів, що утворюють собою каркас для підтримки функціонування основних підсистем середовища. Базисні інститути відображають глибинні риси громадських структур, що визначають кількість можливих траєкторій подальшого інституційного розвитку суспільства. Інституціональний поворот в науці не слугує підставою для розвитку так званої сферної науки.

Соціологія транспорту в своєму становленні та розвитку має йти в інституціональному напрямку, інтегруючи основні результати, отримані світовою соціологією, в її рефлексії стосовно економіки, освіти, управління, організацій, праці, міграції, катастроф, туризму, професійних груп тощо (перелік надано згідно нумерації науково-дослідних комітетів МСА з відповідних питань).

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Акульшина Н. Т. Поняття «військового» та «воєнного» дискурсів – об'єктивна тотожність та/чи перманентна протилежність / Н. Т. Акульшина // *Studia Linguistica*, 2011. – № 5. – С. 458–462. – Режим доступу: http://www.philology.kiev.ua/php/4/7/Studia_Linguistica_5_2/458_462.pdf.
2. Арийская физика. – Режим доступу: http://znaimo.com.ua/%D0%90%D1%80%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%84%D1%96%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0.
3. Біла книга-2005: оборонна політика України. – Київ.: Видавництво МО України, 2006. – 134 с.
4. Воєнно-наукове управління ГШ ЗСУ. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-generalnogo-shtabu/voenno-naukove-upravlinnyagsh-zsu.html>.
5. Гидденс Э. К социологическому сообществу! / Э. Гидденс // *Социологические исследования*. – 2007. – № 9. – С. 5–8.
6. Городяненко В. «Соціологія політики», «політична соціологія» або «соціологія політичної сфери»? (Історіографія проблеми) / В. Городяненко // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг: Науково-теоретичний часопис*. – 2003. – №1. – С. 167–185.
7. Гринчук А. В. Безпекопродукування в контексті соціологічного дискурсу / А. В. Гринчук, Ю. І. Яковенко // *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. – Київ, 2008. – №3. – С. 30–35.
8. Гринчук А. В. Ризик і безпека як соціальні явища та підстави модернізації структури соціологічного знання / А. В. Гринчук // *Соціологія в ситуації соціальних невизначеностей: Тези доповідей учасників I Конгресу Соціологічної асоціації України*. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – С. 21–22.
9. Грищенко К. Трансформаційні процеси в Україні і роль соціології та інших гуманітарних наук у модернізації українського суспільства / К. Грищенко // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2012. – № 2. – С. 186–204.
10. Дудина В. И. Эпистемические матрицы социологического знания. – СПб.: Издательский дом С.-Петербург. гос. ун-та, 2013. – 224 с.
11. Карлова Е. Н. Военная наука как социальный институт / Е. Н. Карлова // *Социология науки и техники*. – 2014. – Т. 5. – № 1. – С. 67–79.
12. Касавин И. Т. Проблема как форма знания / И. Т. Касавин // *Эпистемология & Философия науки. Научно-теоретический журнал по общей методологии науки, теории познания и когнитивным наукам*. – 2009. – №4. – С. 5–13.
13. Кирдина С. Г. Институциональные матрицы и развитие России / С. Г. Кирдина. – Москва: ТЭИС, 2000. – 213 с.
14. Лобанова А. С. Феномен соціальної мімікрії / А. С. Лобанова. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2004 – 300 с.
15. Лукашевич М. П. Соціологія економіки : підручник / М. П. Лукашевич. – Київ: Каравела, 2009. – 280 с.
16. Лукашевич М. П. Економічна соціологія чи соціологія економіки?: дискурс щодо структури системи соціологічних знань / М. П. Лукашевич, Ю. І. Яковенко // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільств: зб. наук. праць*. – Харків: Видавничий центр Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2004. – С. 115–119.
17. Международная социологическая ассоциация / [Wikipedia.org](http://ru.wikipedia.org/wiki/Международная_социологическая_ассоциация) – Режим доступу: https://http://ru.wikipedia.org/wiki/Международная_социологическая_ассоциация
18. Осипова Н. Г. Европейская социология : учебное пособие / Н. Г. Осипова, В. В. Афанасьев. – М. : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2010. – 368 с.
19. Осипова Н. Г. Отраслевая матрица современной социологии: кризис дивергенции / Н. Г. Осипова // *Вестник Московского университета*. – 2013. – С. 29–51. – (Серия 18. Социология и политология; № 2).
20. Селеньи И. Тройной кризис американской социологии [Электронный ресурс] / И. Селеньи // *Глобальный диалог : Журнал МСА на 15 языках*. – 2015. – Т. 5, № 4. – С. 4–7. – Режим доступу: <http://isa-global-dialogue.net/wp-content/uploads/2015/06/v5i2-russian.pdf>.
21. Соболевська М. Неофункціоналістські та постструктуралістські теорії в сучасній соціології: навч. посібник / М. Соболевська. – Київ: Дух і Літера, 2010. – 164 с.

22. Социология в Ирландии [Электронный ресурс] // Глобальный диалог: Журнал МСА 78. 2015. Выпуск 9 на 15 языках / гл. ред. М. Буравой. – 2015. – Т. 5, №4. – С. 29–34. – Режим доступа: <http://isa-global-dialogue.net/wp-content/uploads/2015/06/v5i2-russian.pdf>.
23. Социология в Пакистане [Электронный ресурс] // Глобальный диалог: Журнал МСА на 15 языках / гл. ред. М. Буравой. – 2015. – Т. 5, №4. – С. 22–23. – Режим доступа: <http://isa-global-dialogue.net/wp-content/uploads/2015/06/v5i2-russian.pdf>.
24. Соціологічна енциклопедія / укладач В. Г. Городяненко. – К.: Академвидав, 2008. – 456 с.
25. Социология в России / под ред. В. А. Ядова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Института социологии РАН, 1998. – 722 с.
26. Соціологія в ситуації соціальних невизначеностей: Тези доповідей Учасників I Конгресу Соціологічної асоціації України. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – 476 с.
27. Филиппов А. Ф. Социология как полицейская наука [Электронный ресурс] / А.Ф. Филиппов // Новое литературное обозрение. – 2013. – Вып. 5, № 123. – Режим доступа: <http://www.nlobooks.ru/node/3973>.
28. Цюрупа М. В. Основи загальної та військової політології / М. В. Цюрупа, В. С. Ясинська. – Київ: Кондор-Видавництво, 2013. – 512 с.
29. Яковенко Ю. Соціологія професіоналізму – фальстарт, або Небезпечний прецедент проголошення нібито нової соціологічної галузі / Ю. Яковенко // Соціологія: теорія методи, маркетинг: науково-теоретичний часопис. – 2009. – № 4. – С. 157–171.
30. Яковенко Ю. Соціологія в Україні: чи є рух вперед? / Ю. Яковенко // Міжнародний науковий форум. – 2012. – № 1(8). – С. 5–32.

REFERENCES

1. Akulshyna, N. (2011). Ponyattya «vijs'kovogo» ta «voyennogo» dyskursiv – ob'yektivna totozhnist' ta/chy` permanentna proty lezhnist' [The notion of «military» and «martial» discourses as an objective identity and / or a permanent opposite]. *Studia Linguistica* 5, 458–462 [in Ukrainian].
2. Ariiskaia fizika [Aryan physics]. – Retrieved from: http://znaimo.com.ua/%D0%90%D1%80%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%84%D1%96%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0.
3. Bila kny`ga – 2005: oboronna polity`ka Ukrayiny [White Paper-2005: Defense Policy of Ukraine]. (2005). Kyiv. [in Ukrainian]
4. Voyereno-naukove upravlinnya GSh ZSU [Military and scientific management of the GS of the Armed Forces]. Retrieved from: <http://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-generalnogo-shtabu/voenno-naukove-upravlinnyagsh-zsu.html>.
5. Giddens, Je. (2007). K sociologicheskomu soobshhestvu! [To the Sociological Community!]. *Sociologicheskie issledovaniya* 9, 5–8 [in Russian].
6. Gorodyanenko, V. (2003). Sociologiya polity`ky`, «polity`chna sociologiya» abo «sociologiya polity`chnoyi sfery»? [Sociology of Politics», «Political Sociology» or «Sociology of the Political Sphere? (Historiography of the problem)]. *Sociologiya: teoriya, metody`, markety`ng* 1, 167–185 [in Ukrainian]
7. Gry`nchuk, A. (2008). Bezpekoprodukovannya v konteksti sociologichnogo dy`skursu. [Safe Production in the Context of Sociological Discourse]. *Visny`k Akademiyi praci i social`ny`x vidnosy`n Federaciyi profspilok Ukrayiny*, 3, 30–35 [in Ukrainian].
8. Gry`nchuk, A. (2009). Ry`zy`k i bezpeka yak social`ni yavy`shha ta pidstavy` modernizaciyi struktury` sociologichnogo znannya [Risk and Safety as Social Phenomena and Grounds for Modernization of the Structure of Sociological Knowledge]. *Sociology in a situation of social uncertainty: Abstracts of the participants of the 1st Congress of the Sociological Association of Ukraine*, (pp. 21–22). Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina. [in Ukrainian].
9. Gry`shhenko, K. (2012). Transformacijni procesy` v Ukrayini i rol` sociologiyi ta inshy`x gumanitarny`x nauk u modernizaciyi ukrayins`kogo suspil`stva [Transformation Processes in Ukraine and the Role of Sociology and Other Humanities in the Modernization of Ukrainian Society]. *Sociologiya: teoriya, metody`, markety`ng*, 2, 186–204 [in Ukrainian].
10. Dudina, V. (2013). Jepistemicheskie matricy sociologicheskogo znaniya [Epistemic matrices of sociological knowledge]. St. Petersburg [in Russian].
11. Karlova, E. (2014). Voennaja nauka kak social`nyj institute [Military Science as a Social Institute]. *Sociology of Science and Technology*, 5 (1), 67–79 [in Russian].
12. Kasavin, I. (2009). Problema kak forma znaniya [The Problem as a Form of Knowledge]. *Jepistemologija & Filosofija nauki*, 4, 5–13 [in Russian].
13. Kirdina, S. (2000). Institucional`nye matricy i razvitie Rossii [Institutional Matrices and the Development of Russia]. Moscow: TEIS. [in Russian].
14. Lobanova, A. (2004). Fenomen social`noyi mimikriyi [The Phenomenon of Social Mimicry]. Kyiv. [in Ukrainian].
15. Lukashevych, M. (2009). Sociologiya ekonomiky` [Sociology of Economics: Textbook]. Kyiv. [in Ukrainian].
16. Lukashevych, M. (2004). Ekonomichna Sociologiya chy` sociologiya ekonomiky`?: dy`skurs shhodo struktury` sy`stemy` sociologichny`x znan` [Economic Sociology or Sociology of Economics?: Discourse on the structure of the system of sociological knowledge]. *Methodology, theory and practice of sociological analysis of modern societies: Sb. sciences works* (pp. 115–119). Kharkiv: Publishing Center of Kharkiv National University named after V.N. Karazin [in Ukrainian].
17. Mezhdunarodnaja sociologicheskaja asociaciya [International Sociological Association]. – Retrieved from: http://ru.wikipedia.org/wiki/Международная_социологическая_ассоциация
18. Osipova, N. (2010). Evropejskaja sociologija : uchebnoe posobie [European Sociology: Textbook]. Moscow. [in Russian].
19. Osipova, N. (2013). Otraselevaja matrica sovremennoj sociologii: krizis divergencii [A Sectoral Matrix of Contemporary Sociology: the Crisis of Divergence]. *Bulletin of Moscow University*, 18(2), 29–51 [in Russian].

20. Selen' I. (2015). Trojnoj krizis amerikanskoj sociologii [Triple Crisis of American Sociology]. *Global Dialogue: UIA Magazine in 15 languages*, 5 (4), 4–7. – Retrieved from: <http://isa-global-dialogue.net/wp-content/uploads/2015/06/v5i2-russian.pdf>.
21. Sobolevs'ka, M. (2010). Neofunkcionalists'ki ta poststrukturalists'ki teoriyi v suchasnij sociologiyi: navch. posibny'k [Neofunctionalist and post-structuralist theories in modern sociology: teach. manual]. Kyjiv. [in Ukrainian].
22. Sociologija v Irlandii [Elektronnij resurs], (2015). *Global Dialogue: UIA Magazine in 15 languages* 5 (4), 29–34. – Retrieved from: <http://isa-global-dialogue.net/wp-content/uploads/2015/06/v5i2-russian.pdf>.
23. Sociologija v Pakistane [Sociology in Ireland] *Global'nyj dialog: Zhurnal MSA na 15 jazykah*, 2015. 5 (4). 22–23. – Retrieved from: <http://isa-global-dialogue.net/wp-content/uploads/2015/06/v5i2-russian.pdf>.
24. Sociologichna ency'klopediya [Sociological Encyclopedia], (2008). Ed. V. G. Gorodyanenko. Kyiv. [in Ukrainian].
25. Sociologija v Rossii [Sociology in Russia], (1998). Moscow [in Russian].
26. Sociologiya v sy'tuaciyi social'ny'x nevy'znachenostej [Sociology in the Situation of Social Uncertainty: Abstracts of the Participants of the 1st Congress of the Sociological Association of Ukraine], (2009). Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina. [in Ukrainian].
27. Filippov, A. F. (2013) *Sociologija kak policejskaja nauka [Sociology as Police Science]*. *New literary review*, 5 (123). – Retrieved from: <http://www.nlobooks.ru/node/3973>.
28. Cyurupa, M. (2013). *Osnovy' zagal'noyi ta voyennoyi politologiyi [Fundamentals of General and Military Political Science]*. Kyiv. [in Ukrainian].
29. Yakovenko, Yu. (2009). *Sociologiya profesionalizmu – fal'start, abo Nebezpechny'j precedent progoloshennya niby'to novoyi sociologichnoyi galuzi [Sociology of Professionalism - False Start, or Dangerous Precedent of Proclaiming Supposedly new Sociological Branch]*. *Sociologiya: teoriya metody', markety'ng: naukovy-teorety'chny'j chasopy's*, 4, 157–171 [in Ukrainian].
30. Yakovenko, Yu. (2012). *Sociologiya v Ukrayini: chy' ye rux vpered? [Sociology in Ukraine: is there any movement in the future?]*. *Mizhnarodny'j naukovy'j forum*, 1(8), 5–32 [in Ukrainian].

Шаповал Ірина Григорівна

Аспірант

Національний авіаційний університет

03058, Київ, проспект Космонавта Комарова, 1

Shapoval Irina

Postgraduate Student

National Aviation University

1, Kosmonavta Komarova Ave., 03058, Kyiv

Email: shapovalira@i.ua

Яковенко Юрій Іванович

Професор, доктор соціологічних наук

Київський Національний університет ім. Тараса Шевченка

03127, м. Київ, проспект Академіка Глушкова, 4д

Yakovenko Yuriy

Professor, Doctor of Sociological Sciences

Kyiv National Taras Shevchenko University

4d, Academician Glushkov Ave., 03127, Kyiv

Email: iurii_yakovenko2017@ukr.net

Цитування: Шаповал І. Г. Модернізація структури соціологічного знання та місце і роль соціологічної рефлексії транспорту в цьому контексті / І. Г. Шаповал, Ю. І. Яковенко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 2. – С. 16-24.

Citation: Shapoval, I. G., & Yakovenko, Y. I. (2018). *Modernizatsiia struktury sotsiolohichnoho znannia ta mistse i rol sotsiolohichnoi refleksii transportu v tsumu konteksti [Modernization of the structure of sociological knowledge and the place and role of the sociological reflection of transport in this context]*. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 21(2), 16-24.